

Prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ
ul. Zaskale 1
30-250 Kraków
zmarek@ignatianum.edu.pl

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ mgr Arkadiusza Padraaka napisanej pod kierunkiem dr hab. Lidii Marszałek, prof. Akademii Mazowieckiej w Płocku na temat: „Pedagogiczna perspektywa duchowości dziecka z niepełnosprawnością intelektualną w starszym wieku szkolnym”.

Podstawą do napisania recenzji jest Uchwała Senatu Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej z dnia 17 maja 2023 r. dotycząca wyznaczenia recenzentów rozprawy doktorskiej mgr Arkadiusza Padraaka.

Autor przedłożonej do oceny rozprawa podjął trudne zadanie opisanie charakterystycznych rysów duchowości dziecka z niepełnosprawnością intelektualną. Opis ten ma umożliwić zdobyć niezbędną wiedzę o tym, „w jaki sposób i w jakim stopniu młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim przeżywa, doświadcza i wyraża własną duchowość” s. 160, podobnie s. 13). W mojej ocenie złożoność tego zadania wynika z tego, że mamy do czynienia z dwoma trudnymi do jednoznacznego opisu rzeczywistościami: duchowością oraz niepełnosprawnością intelektualną. Jak nadmieniał autor rozprawy inspiracją do podjęcia takich badań przyczyniły się wieloletnia praca „z młodzieżą z niepełnosprawnością intelektualną w charakterze nauczyciela i pedagoga szkolnego oraz osobiste zainteresowania duchowością” (s. 9).

1. Opis rozprawy

Przedłożony przez p. mgra Arkadiusza Padraaka tok prowadzenia badań i prezentację osiągnięć badawczych uważam za logiczny i czytelny. Sama rozprawa składa się z sześciu części (w streszczeniu rozprawy jest mowa o trzech częściach). Każda z nich jest kolejnym rozdziałem ocenianej pracy doktorskiej. Same rozdziały zostały poprzedzone wstępem, a po nich dodano zakończenie, wykazy: bibliografii i netografii, a nadto spisy: tabel i wykresów oraz aneksy. W sumie rozprawa liczy ona 240 stron maszynopisu.

Tok badań Doktorant rozpoczyna od objaśnienia zagadnień dotyczących terminu duchowość. Rozpoczęcie badań od wyjaśnień jednego z podstawowych pojęć jest zasadne przede wszystkim dlatego, że dzięki tym zabiegom została zauważona ich wieloznaczność. Autor tłumaczy, że terminem „duchowość” posługują się przez przedstawiciele różnych dyscyplin, w

tym przedstawicieli nauk pedagogicznych. Idąc tym tokiem myślenia Doktorant w drugim rozdziale objaśnił kwestie związane z rozumieniem niepełnosprawności intelektualnej. W kolejnym – trzecim rozdziale rozprawy opisał charakterystyczne rysy duchowości osób z niepełnosprawnością intelektualną (wskazał wyraziste obszary jej występowania). Z kolei w rozdziale czwartym przedstawił założenia i strukturę prowadzonych przez siebie badań empirycznych. Określił w nim przedmiot i cel badań, sformułował problemy badawcze, a także opisał metody, techniki i narzędzia badawcze oraz organizację przebiegu badań. Posługując się opisanymi procedurami badawczymi w rozdziale piątym przedstawił wyniki przeprowadzonych badań. Objęto nimi grupę 200 osób „w starszym wieku szkolnym z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim” (s. 16). I tak po scharakteryzowaniu grupy badawczej wskazał na korelacje zachodzące w poszczególnych wymiarach życia badanych, na które wpływają płeć i wiek. Na podstawie uzyskanych wyników analiz zebranego materiału źródłowego w rozdziale szóstym sformułował wnioski o charakterze pedagogicznym, które mogą być pomocne dla wychowawców osób z niepełnosprawnością intelektualną.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

P. mgr Arkadiusz Padrak podjął się trudnego zadania opisanie tej rzeczywistości ludzkiego życia, która jeśli nie w całości, to w znacznej mierze wykracza poza empiryczne możliwości poznania. Trudność tę powiększa fakt objęcia badaniami osoby z określonym niedoborem sprawności, ponieważ za przedmiot badań obrał duchowości dziecka (młodzieży?) z niepełnosprawnością intelektualną na poziomie starszego wieku szkolnego. Przy tak nakreślonym zakresie badań zamierzył dotrzeć do sfery przeżywania, doświadczania i wyrażania własnej duchowości przez badanych. Miał przy tym świadomość, że „duchowość objawia się człowiekowi jako forma jego ludzkiej egzystencji, swoisty antropologiczny potencjał”. Dlatego, podkreślił, że tę sferę ludzkiego życia jeśli nawet „nie do końca potrafimy określić, czym ona jest, usiłujemy ją rozpoznać, uchwycić” (s. 13). Jest przy tym przeświadczony, że wyniki przeprowadzonych przez siebie badań są jedynie przyczynkiem do opisu wyrażania własnej duchowości przez osoby z niepełnosprawnościami intelektualnymi (s. 216).

Doktorant znając argumenty autorów stojących na stanowisku, iż „duchowość nie może być badana metodami naukowymi” idąc w swym toku myślenia za Ireną Heszen-Niejodek i Ewą Gruszyńską uznał, że może być ona „mierzona za pośrednictwem wskaźników empirycznych i włączona do badań na równi z innymi zmiennymi o podobnym statusie” (s. 12). W tych kontekstach zwrócił uwagę na dość powszechne utożsamianie niepełnosprawności jako doświadczenia osób nią dotkniętych, czy też osób wchodzących z nimi w interakcję, co często sprzyja

postawom wykluczania tego środowiska z życia publicznego. To z kolei powoduje, że obie strony – dotknięci niepełnosprawnością oraz pełnosprawni – stoją wobec siebie w opozycji. Przywołując własne doświadczenia z pracy z osobami niepełnosprawnymi zaprzeczył tym opiniom, a ponadto stwierdził, że mimo różnych ograniczeń osoby niepełnosprawne mają głęboki świat duchowy. Jego ukazanie uznał za swoje ważne zadanie jako pedagoga. Świadomość tego faktu jest też właściwym uzasadnieniem dla tematu podjętych przez Doktoranta badań.

W następstwie przyjętego toku myślenia Doktorant sformułował problem główny oraz problemy szczegółowe podjętych przez siebie badań. Problem główny zamknął w pytaniu: „w jaki sposób i w jakim stopniu młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim przeżywa, doświadcza i wyraża własną duchowość?”. Jego rozwiązanie przyporządkował ośmiu problemom szczegółowym (s. 160-161), na które odpowiada na podstawie analiz zebranego materiału źródłowego. Formułując rozwiązanie problemów badawczych stwierdził, że „młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim skutecznie realizuje określone komponenty duchowości w swoim życiu. Nie są to wyniki szczególnie wysokie, jednak zawsze powyżej średniej statystycznej”. Co więcej, „nawet bez szczególnej pomocy osoby te są w stanie rozwijać swoją sferę duchową i wykorzystywać swoje osiągnięcia w tym zakresie w budowaniu własnej osobowości”. Autor rozprawy podkreślił też, że „osoby niepełnosprawne intelektualnie mogą obdarowywać innych bogactwem swej duchowości lub przynajmniej odmiennością życia duchowego” (s. 213). Uważa przy tym, że wyprowadzane na podstawie przeprowadzonych badań wnioski nie mogą być uogólniane. Natomiast pozwalają na „ostrożne wnioskowanie o doświadczaniu, przeżywaniu i sposobach wyrażania własnej duchowości przez młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim” (s. 16).

W prowadzonych badaniach autor rozprawy pochylił się nad potrzebą i możliwościami wspomagania rozwoju duchowości osób z różnego rodzaju niesprawnościami. Zwrócił uwagę na rolę środowiska rodzinnego oraz szkolnego. Piszac o ich znaczeniu środowiska rodzinnego nie tylko wskazał na to, że jest ono pierwszym i podstawowym miejscem wychowania i kształtowania człowieka jako osoby, ale też zgłosił postulat skierowany do instytucji państwowych i społecznych, by temu środowisku w sposób zamierzony udzielać należnego wsparcia. Swe przekonanie uzasadnił tym, że środowisko to wspomagane różnego rodzaju szkoleniami będzie w stanie lepiej rozumieć funkcjonowanie osoby z niepełnosprawnością oraz łatwiej przyjdzie udzielać profesjonalnej pomocy wspomagającej jej integralny rozwój. Co się zaś tyczy środowiska szkolnego, to – podkreśla autor rozprawy – winno ono zmierzać do pogłębiania współpracy ze środowiskiem rodzinnym zachowując przy tym własną (odmienną od środowiska rodzinnego) tożsamość. Chodzi tu przede wszystkim o stwarzanie wychowankom warunków do

samodzielnego rozpoznawania dobra i zła poprzez wspomaganie ich w nabywaniu umiejętności kierowania się własnymi punktami normatywnymi. Doktorant zaznaczył, że takie wspomaganie nie może zakładać form moralizowania i narzucania własnych przekonań, lecz winno wyrastać ze zdobywanych na tym polu doświadczeń. Dlatego znaczenia nabiera jego przekonanie o tym, że „nikomu nie wolno odmawiać posiadania sfery duchowej – jest ona bowiem jednym z najbardziej znaczących atrybutów człowieczeństwa. Nie ma tu znaczenia stan zdrowotny, społeczny, psychiczny, fizyczny czy intelektualny, który <nie mieści się> w przyjętych ogólnie standardach” (s. 17).

Wiele uwagi autor rozprawy poświęcił też istniejącym ograniczeniom, które można zaobserwować u osób z niepełnosprawnościami intelektualnymi, emocjonalnymi i wolitywnym w określaniu obrazu siebie i w konsekwencji udziału w życiu społecznym (s. 105). Świadom tych ograniczeń wykazał, że możliwe w tych zakresach deficyty nie stoją na przeszkodzie w rozwijaniu własnej duchowości przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną (s. 198). Wskazuje też, że rozwijana duchowość „wspomaga rozwój oraz ma istotny wpływ na osobowość i sposób zachowania, jest ponadto cennym źródłem wsparcia i dostarcza osobom z niepełnosprawnością intelektualną możliwości kształtowania relacji z innymi i poczucia przynależności” (s. 199). W stwierdzeniu tym upatruje też odpowiedź na postawiony problem badawczy, którego szczególne rozwiązania objaśnia w dalszej części rozprawy (s. 199). Świadomość tej rzeczywistości ułatwia otoczeniu osoby z niepełnosprawnością intelektualną podejmowanie konkretnych inicjatyw natury pedagogicznej, które autor rozprawy ujął i przedstawił w rozdziale VI: Rekomendacje pedagogiczne. W rozdziale tym zwrócił uwagę na niezbędną troskę o integralny rozwój osoby z niedoborem pełnosprawności.

3. Ocena formalna rozprawy

Rozprawa została napisana poprawnym językiem naukowym. Przedłożone w niej tezy zostały udokumentowane właściwymi odnośnikami. Autor rozprawy wykazał się dużą znajomością literatury przedmiotu, chociaż – odniosłem takie wrażenie – nie dotarł do wszystkich publikacji ostatnich lat (2019-2022), w których podjęte zostało zagadnienie obecności duchowości w życiu i działalności człowieka (Z. Marek, R. Solecki, M. Borda, J. Surzykiewicz, M. Stańczuk).

W nawiązaniu do logiki myślenia Doktoranta, w świetle którego przedstawione zostały wyniki prowadzonych badań, chciałbym zwrócić uwagę na kilka szczegółów, które wprowadzają do pracy pewien chaos. Chodzi mi o zamienne posługiwanie się terminem określającym przedmiot badań: nie jestem pewien, czy Doktorant badał „duchowość dziecka z

niepełnosprawnością intelektualną w starszym wieku szkolnym”, jak to podał w tytule rozprawy, czy też „duchowość młodzieży w starszym wieku szkolnym z niepełnosprawnością intelektualną” (np. s. 9 i innych). Zamienne posługiwanie się tymi terminami wprowadza do rozprawy zamęt. Podobnie nieprecyzyjnie pisze o badanej niepełnosprawności intelektualnej. Raz przy określaniu celu badań stwierdza, że „głównym celem podjętych w prezentowanej pracy badań jest zdobycie wiedzy i opisanie, w jaki sposób i w jakim stopniu młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim przeżywa, doświadcza i wyraża własną duchowość” (s. 159), w tytule rozprawy pisze natomiast o niepoprawności intelektualnej w starszym wieku szkolnym.

Kolejną sprawą, nad którą powinien pochylić się autor przy ewentualnej publikacji wyników swych badań, jest kwestia doprecyzowania znaczeń pojęć (duchowość, niepełnosprawność), którymi się posługuje (niektóre z wcześniej podanych wyjaśnień powtarza s. 119, 126, 128-129). Same objaśnienia, dzięki podaniu ich genezy i znaczeń nadawanych na przestrzeni dziejów przez różnych autorów, są niezmiernie cenne. Szkoda jedynie, że w świetle tych informacji nie podaje definicji - znaczenia, w jakim sam je rozumie w kontekście prowadzonych przez siebie badań. Wydaje mi się być też zbyt częste podawanie w zakończeniu rozprawy przypisów.

Jako przyczynek do dyskusji, a nie zarzut, chciałbym zapytać Doktoranta o zasadność przyjętej w dysertacji strategii badawczej. Doktorant przedstawił argumenty przemawiające za zasadnością badań ilościowych. Uznaję je. Jednak z perspektywy już przeprowadzonych badań i uzyskanych wyników, chciałem zapytać, czy nie zostały one przynajmniej częściowo przedstawione w ujęciu strategii badań jakościowych (Doktorant badał stosunkowo małą grupę, a także wiele uwagi poświęcił potrzebie personalistycznego podchodzenia do każdej osoby w toku oddziaływań edukacyjnych. To z kolei sugeruje potrzebę liczenia z indywidualnością i odmiennością doświadczeń i reakcji każdego z badanych). Chciałbym więc zapytać o aktualne stanowisko Doktoranta w kwestii doboru strategii badawczej: czy dalej opowiada się za strategią ilościową, czy też mając doświadczenie wyniesione z badań wybrałby strategię jakościową.

4. Osiągnięcia badawcze autora rozprawy

Wskazane powyżej niedociągnięcia Doktoranta w ocenianej rozprawie w żadnym wypadku nie podważają jej naukowego waloru. Za jedno z najważniejszych osiągnięć badawczych uważam wykazanie znaczenia duchowości człowieka dla jego rozwoju ukazanej na przykładzie osób z niepełnosprawnością intelektualną. Doktorant po wiele razy wykazywał, że nadaje ona ludzkiemu życiu konkretny kształt poprzez możliwość odkrywania nie tylko świata materialnego, ale i niematerialnego. Uważa, że dowartościowanie w działalności pedagogicznej tego

waloru sprzyja rozwojowi osoby i otwieraniu się na transcendencję (gotowość – chęć przekraczania granic własnej ograniczoności). Drugim znaczącym osiągnięciem Doktoranta jest wykazanie, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną (w jakimkolwiek stopniu) nie są pozbawione duchowości uzdalniającej do rozwoju życia wewnętrznego. Co więcej, w możliwy dla siebie sposób przy wspomaganiu udzielanym im przez mądrych i odpowiedzialnych pedagogów są w stanie rozwijać swą duchowość – odpowiedzialny styl życia.

5. Wnioski

W podsumowaniu przedłożonej recenzji rozprawy doktorskiej p. mgra Arkadiusza Padraka stwierdzam, że postawiony problem badawczy został w rozprawie poprawnie rozwiązany. Doktorant podjął się badań nad sferą duchową (niematerialną), która nadaje ludzkiemu życiu określony kształt zauważany w przyjmowanym systemie wartości, zajmowanych w życiu postawach, czy też pielęgnowanych tradycjach. Walorem rozprawy jest wykazanie, że duchowość i jej oddziaływanie pełni znaczącą rolę w życiu i rozwoju osób, także tych z niepełnosprawnością intelektualną, co uważam za znaczące osiągnięcie doktoranta.

Fakt ten pozwala mi stwierdzić, że przedłożona do oceny rozprawa doktorska p. mgra Arkadiusza Padraka spełnia wszystkie warunki określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym, a także o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017 r. poz. 1789) oraz art. 179 ust. 2 i 3 oraz Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające Ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r, poz. 1669). Wnoszę zatem do Senatu Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie wniosek o kontynuowanie procedur związanych z nadaniem p. mgr. Arkadiuszowi Padrakowi stopnia naukowego doktora.

Kraków, 30.06. 2023r.